

Os horizontes da teoría interliteraria na Península Ibérica: recepción e campo de probas¹

César Domínguez

[Recibido, maio 2006; aceptado, xullo 2006]

RESUMO Mentres que as correntes eslavas da Teoría literaria (Formalismo ruso, Estruturalismo checo, Semiótica da cultura) despertaron grande interese en España, estas mesmas correntes non tiveron unha influencia importante na Literatura Comparada, principalmente por dúas razóns. Primeira: as barreiras lingüísticas. A teoría literaria eslava é coñecida en España fundamentalmente grazas a traducións francesas, que non existen para os estudos comparados. Segunda: a breve vida institucional da Literatura Comparada en España, unha disciplina polarizada entre as chamadas Escolas francesa e americana. O obxectivo deste traballo é analizar a situación dunha das escolas eslavas máis activas en Literatura Comparada, a saber a teoría do proceso interliterario de Đurišin. Esta análise centrarase nos dous aspectos anunciados polo título: recepción e campo de probas. Polo que se refire á recepción, discutirei as traducións das obras de Đurišin ao castelán e os estudos inspirados pola teoría interliteraria. Con respecto ao campo de probas, explicarei os fundamentos dun proxecto de investigación levado a cabo na Universidade de Santiago de Compostela, unha *Historia comparada das literaturas na Península Ibérica*, auspiciada polo *Coordinating Committee for a Comparative History in European Languages* da ICLA. Neste último caso, subliñarei as débedas deste proxecto de investigación con respecto ás teoría de Đurišin e como a Península Ibérica como espazo literario pode contribuír á comprobación dalgúns dos principios da teoría interliteraria.

ABSTRACT While Eastern European trends in literary theory (Russian formalism, Czech structuralism, the semiotics of culture) have aroused great interest in Spain, these trends have not an important influence

¹ O presente traballo forma parte do proxecto de investigación "Historia comparada das literaturas: aplicacións ao dominio ibérico", financiado polo Ministerio de Educación y Ciencia (HUM2004-00314), a Xunta de Galicia (PGIDIT05PXIC20405PN) e o Fondo Europeo de Desenvolvemento Rexional (FEDER).

on comparative literature, for two principal reasons. First, the language barrier: Eastern European literary theory is known in Spain chiefly thanks to French translations, which do not exist for comparative studies. Second, the relatively brief academic presence of comparative literature in Spain, and its polarization between the so-called French and American schools. The aim of this paper is to examine one of the most active Eastern European areas of comparative literature, based on Dionýz Ďurišin's theory of the interliterary process. This article will focus on the two aspects mentioned in the title: reception and testing ground. Insofar as reception is concerned, I will discuss translations of Ďurišin's works into Spanish and studies inspired by interliterary theory. As to the test-bed aspect, I will give an outline of a research project carried out at the Universidade de Santiago de Compostela, a *Comparative History of Literatures in the Iberian Peninsula*, which is promoted by the ICLA Coordinating Committee for a Comparative History in European Languages. In the latter case, I will stress why this research project is indebted to Ďurišin and how the Iberian peninsula as literary space can help to test some of the tenets of interliterary theory.

A escolla da Península Ibérica como ámbito de recepción e implementación da teoría interliteraria pode parecer pouco oportuna para un congreso dedicado aos horizontes da Literatura Comparada contemporánea nos países eslavos². Incluso desde Europa occidental e Norte América hai quen poñería en dúbida que a teoría interliteraria poida ser considerada como unha forma *contemporánea* de estudo comparado, xa que tradicionalmente é concibida como unha rama epigonal do clausurado paradigma formalista-estruturalista³. Ambas as obxeccións, por razóns moi distintas, resultan facilmente rebatíbeis.

As vacilacións sobre a contemporaneidade da teoría interliteraria son en boa medida resultado dun descoñecemento das súas tendencias máis recentes, anunciadas xa nos derradeiros traballos de Dionýz Ďurišin, que se concretan nunha reflexión sobre a interliterariedade no campo máis amplo da intercul-

² Unha versión moi abreviada deste traballo foi lida baixo o título "The Horizons of Interliterary Theory in the Iberian Peninsula: Reception and Testing Ground" no Congreso *Horyzonty współczesnej komparatystyki literackiej w krajach słowiańskich* (Os horizontes dos estudos literarios comparados contemporáneos nos países eslavos), celebrado do 24 ao 26 de maio de 2006 na Mazowiecka Wyższa Szkoła Humanistyczno-Pedagogiczna (Łowicz, Polonia). A lectura deste traballo tivo lugar no marco do panel *Dziurisziniada* (Sobre os estudos de Ďurišin).

³ Non debe pasarse por alto así mesmo o feito de que incluso para certa liña de interpretación da teoría interliteraria a súa consideración como teoría comparatista resultaría un erro de base. Véxanse Milos Zelenka, "Il centrismo mediterraneo nella letteratura ceca", trad. Nora Moll, en Dionýz Ďurišin e Armando Gnisci (eds.), *Il Mediterraneo. Una rete interletteraria*, Roma: Bulzoni, 2000, pp. 89-99 (p. 89) e a argumentación de Pavol Koprdá en "As formas da interliterariedade de Ďurišin" neste mesmo volume.

turalidade. Engádate a isto o feito de que calquera afirmación sobre a teoría interliteraria formulada desde Europa occidental e Norte América se fundamenta até o momento nas escasas, e polo xeral deficientes, traducións das obras de Ďurišin ao alemán, inglés e francés, pero non no enorme corpus deste e outros autores en eslovaco, checo e ruso, que continúa a ser totalmente descoñecido. Obviamente, este problema lingüístico maniféstase así mesmo na praxe comparatista, como se constata cando se repara en que hai máis comparatistas nas universidades europeas competentes en inglés, francés, alemán, italiano ou castelán ou incluso en chinés, xaponés ou árabe que en finés, albanés, rumano ou polaco⁴.

Polo que se refire ao horizonte espacial aquí seleccionado, a súa pertinencia atópase intrinsecamente ligada aos logros conseguidos pola teoría interliteraria. A súa superación do orixinario espazo eslavo corrobora e profundiza no desexo que Karol Tomiš expresara con ocasión do congreso *Koncepcie svetovej literatúry v epoche globalizácie* (Conceptos da literatura mundial na era da globalización), celebrado en novembro de 2000: “The death of Dionýz Ďurišin has, physically, closed his work. Yet, only those die, whom we forget. His work, due to its internal dynamics and openness still provides inspirational stimuli”⁵. A superación dos seus primeiros horizontes por parte da teoría interliteraria é unha manifestación máis entre outras de que é unha teoría *viva*, cuxos *internal dynamics*, *openness* e *inspirational stimuli* só poderán aquilatarse se se supera a figura do propio Ďurišin.

Semellante afirmación pode parecer paradoxal ou, incluso, impertinente. Agora ben, obsérvese que cando en Europa occidental e Norte América se fai referencia á Escola de Bratislava –con moita menos frecuencia, por certo, que se alude á Escola de Nitra, consecuencia con seguridade do labor docente

⁴ Con respecto aos problemas da praxe comparatista, son moi iluminadoras as seguintes palabras da “General Introduction” a unha historia comparada das literaturas en Europa Centro-Oriental: “Our greatest assets are, undoubtedly, our experts, who ensure that the national literatures are adequately and reliably represented. Since transnational comparatists of the region are scarce, we could not insist that every contribution be transnational or comparative. We have, however, often integrated the national materials and perspectives, and wherever we left national representations side-by-side we provided introductions that function as transnational overviews and frameworks”, en Marcel Cornis-Pope e John Neubauer (eds.), “General Introduction”, en *History of the Literary Cultures of East-Central Europe: Junctions and Disjunctions in the 19th and 20th Centuries*, I, Amsterdam: John Benjamins, 2004, pp. 1-18 (17).

⁵ Karol Tomiš, “Dionýz Ďurišin”, en Ján Koška e Pavol Koprda (eds.), *Koncepcie svetovej literatúry v epoche globalizácie / Concepts of World Literature in the Age of Globalisation*, Bratislava: Ústav svetovej literatúry - Slovenskej akadémie vied, 2003, pp. 112-14 (114).

desempeñado por Anton Popovič como profesor visitante no extinguido Department of Comparative Literature da University of Alberta (unha manifestación da desigual lexitimación do coñecemento en función da súa procedencia)–, alúdese en realidade de forma exclusiva, como sinaléi antes, á obra de Ďurišin⁶. Isto significa que os traballos de máis de cincuenta autores asociados á Escola de Bratislava, moi rara vez presentados en tradución, non son obxecto de comentario. E se a isto se engade o grao de coñecemento da propia obra de Ďurišin e os problemas lingüísticos e tradutolóxicos aludidos, é evidente que a situación no pode ser máis crítica.

A Escola de Bratislava é así, a semellanza da situación que Desiderio Navarro diagnosticara para a Escola de Tartu, unha *terra incognita*, cuxo descubrimento esixe ir *máis alá de Ďurišin* para recoñecer a auténtica importancia das súas teorías precisamente a través da constitución dunha colectividade de pensamento⁷. Ou, dito noutros termos, pensar a Escola de Bratislava na etapa post-Ďurišin na que nos atopamos é un auténtico acto de xustiza para o seu inmenso labor e os seus anhelos. De feito, Ďurišin sempre concibiu a teoría interliteraria como un conxunto articulado de teses que, máis alá das súas achegas persoais, só alcanzaría algún grao de operatividade se se transformaba nunha empresa colectiva de carácter internacional e multidisciplinar que persegue o contraste continuo das hipóteses e a súa validación empírica. Así, no volume que clausura a serie de *Osobitné medzilitérarne spoločenstvá* (Comunidades interliterarias específicas), Ďurišin afirma: “Nous prenons le présent volume pour la partie et l’élément constitutif des Communautés interlittéraires spécifiques comme leur achèvement et en même temps comme leur point de départ et le début des efforts suivants des collectifs internationaux analogiquement orientés”⁸. Boa testemuña desa empresa colectiva son, por

⁶ Edward Mozejko, “Nitra School”, en Irena R. Makaryk (ed.), *Encyclopedia of Contemporary Literary Theory: Approaches, Scholars, Terms*, Toronto: University of Toronto Press, 1993; reed. 1997), pp. 130-33. Unha publicación de Anton Popovič derivada da súa docencia en Canadá é o *Dictionary for the Analysis of Literary Translation*, Edmonton: Department of Comparative Literature - University of Alberta, [1976].

⁷ Desiderio Navarro, “Mostrar la Escuela de Tartu como escuela: más allá de Lotman y Uspenski”, *Entretextos*, 2, 2003: Lotman desde América), accesíbel en <http://www.ugr.es/~mcaceres/Entretextos/entre2/escritos1.htm> [acceso 8 de maio de 2006]. Este traballo publicouse anteriormente en *Escritos: Revista del Centro de Estudios del Lenguaje*, 9, 1993, pp. 7-13.

⁸ Dionýz Ďurišin, *Communautés interlittéraires spécifiques*, 6: Notions et principes, trad. Alena Anetová, Bratislava: Institut de Littérature Mondiale - Académie Slovaque des Sciences, 1993, p. 11. Esta tradución francesa acompaña ao texto orixinal eslovaco: *Osobitné medzilitérarne spoločenstvá 6: Pojmy a princípy*, Bratislava: Ústav svetovej literatúry - SAV, 1993.

exemplo, a organización dialóxica dalgunhas das súas obras, nas que interveñen diversos autores que argumentan sobre as teses expostas, ou a vinculación con diferentes equipos internacionais para a realización da serie de *Osobitné medziliterárne spoločenstvá* ou o monográfico *Il Mediterraneo. Una rete interletteraria*.

Neste ensaio o meu propósito é abordar unha dimensión moi específica da teoría interliteraria na era post-Đurišin, como é a referida aos seus desenvolvementos na Península Ibérica. A este respecto debo destacar que as relacións entre a Península Ibérica e a teoría interliteraria se establecen a diversos niveis, moitas veces complementarios. Así, Đurišin non dubidou en acudir en varias ocasións ao caso ibérico para exemplificar a súa concepción da comunidade interliteraria, malia que a súa presenza na serie de *Osobitné medziliterárne spoločenstvá* resulta sintomaticamente reducida. Máis recentemente, o espazo ibérico rexorde no marco dun dos seus últimos proxectos (o estudo do centrismo mediterráneo), pero de forma tamén parcial, xa que se analiza exclusivamente a situación de Al-Andalus e Portugal. Engádase a isto que o interese pola teoría interliteraria na Península Ibérica é en moi boa medida resultado da realización dunha *Historia comparada das literaturas na Península Ibérica* baixo os auspicios do *Coordinating Committee for Comparative Literary History in European Languages* da *International Comparative Literature Association* (ICLA). A este respecto, non poderán eludirse as friccións que se deriven da aplicación do modelo interliterario a unha historia da ICLA. Non en van Đurišin desenvolveu as súas teorías como unha *terceira vía* fronte ás prácticas historiográficas do mencionado proxecto da ICLA e da *Istoria vsemirnoi literaturi* (Unha historia da literatura mundial) do Instituto Gorki de Literatura Mundial.

41

Con este fin, presentarei en primeiro lugar a recepción da que ten sido obxecto a teoría interliteraria na Península Ibérica, para o que darei conta tanto das traducións como daqueles traballos nos que se busca a súa aplicación empírica ou a súa problematización crítica. A continuación mostrarei como a Península Ibérica en canto obxecto da historiografía comparatista constitúe un campo de probas idóneo para a teoría interliteraria. E isto non só porque a súa específica articulación interliteraria poida contribuír a iluminar problemas non contemplados até o momento nos espazos culturais seleccionados para a serie de *Osobitné medziliterárne spoločenstvá* ou a refinar o seu aparato conceptual, senón tamén polos beneficios que se derivan do contraste entre a teoría interliteraria e outras opcións metodolóxicas. Dado que as liñas de investigación

son numerosas e non poderei presentarlas aquí en toda a súa complexidade, centrareime a título ilustrativo nas seguintes: (a) inclusividade e sucesividade do modelo interliterario, (b) problematización do espazo ibérico como comunidade interliteraria específica e (c) estatuto do nivel rexional na teoría interliteraria. Finalmente revisarei a modo de conclusión algunhas das implicacións do contraste empírico do espazo ibérico coas teses interliterarias á luz da noción de intercultura.

1. Recepción da teoría interliteraria na Península Ibérica

Para trazar o panorama completo da recepción da teoría interliteraria na Península Ibérica, distinguirei dúas grandes categorías: (a) traducións e (b) recepción crítica. Dado que o volume da recepción é desafortunadamente escaso, en ocasións excederei os límites en principio impostos pola delimitación xeocultural. Así, farei referencia tamén ás achegas dos ámbitos hispanófonos e lusófonos ou a casos de recepción crítica indirecta, como os comentarios debidos a autores non peninsulares pero cuxos traballos foron traducidos a algunha lingua peninsular.

42

Até o momento contamos tan só cunha única tradución dun traballo de Ďurišin, realizada en castelán por Desiderio Navarro e publicada, sintomáticamente, non por algún organismo peninsular, senón pola revista cubana *Casa de las Américas*, fundada en 1959 por Haydee Santamaría catro meses despois do triunfo da Revolución Cubana. Segundo se consigna na derradeira páxina do artigo, titulado “Bosquejo de los puntos de partida fundamentales del estudio comparativo de la literatura”, a tradución realizouse directamente desde un orixinal eslovaco, que non se identifica⁹. Porén, neste artigo recóllense as ideas expostas por Ďurišin fundamentalmente en *Problémy literárnej komparatistiky* (Problemas do Comparatismo literario), de 1967, e non se cita ningún traballo posterior a 1968¹⁰. Neste estudo ofrécense as teses básicas da teoría interliteraria, as débedas contraídas co Estruturalismo e as principais discrepancias que lle suscitaba a Ďurišin o proxecto dunha Historia comparada da

⁹ Dionýz Ďurišin, “Bosquejo de los puntos de partida fundamentales del estudio comparativo de la literatura”, trad. Desiderio Navarro, *Casa de las Américas*, 135, 1982, pp. 30-39.

¹⁰ Dionýz Ďurišin, *Problémy literárnej komparatistiky*, Bratislava: Vydavateľ'stvo Slovenskej Akadémie, 1967.

literatura europea, auspiciado pola ICLA e presentado no seu V Congreso, celebrado en Belgrado en 1967 e no que Ďurišin tamén participou¹¹. Esas discrepancias poden sintetizarse no argumento do eurocentrismo, que Ďurišin expresa nos seguintes termos:

una concepción tan amplia de la historia de la literatura europea, ¿no recordará en resumidas cuentas el llamado eurocentrismo en la comprensión de la historia de la literatura mundial? [...] el núcleo del escepticismo [...] está justificado [...] en los casos en que nos encontramos con el afán de entender la historia del desarrollo literario europeo como una síntesis independiente, como una síntesis que, diríamos, tiene en sí misma su finalidad; es decir, en los casos en que esa síntesis se absolutiza en cierto sentido (32-33).

Non faltan tampoco as alusións á *Istoria* do Instituto Gorki, aínda que quedan reducidas nesta ocasión a un moi velado disentiemento (33). En calquera caso, e nun momento no que Ďurišin bota en falta un “sistema de teoremas” (33), é obvio que a teoría interliteraria se está configurando como unha terceira vía entre as plataformas da ICLA e do Instituto Gorki.

A Desiderio Navarro débenselle así mesmo outras dúas traducións ao castelán de senllos traballos dunha das figuras que Ďurišin recoñeceu como mestre da Escola de Bratislava: Mikuláš Bakoš. Trátase de “Poética histórica e historia de la literatura” e “El problema de la valoración en el estudio del arte”¹². Finalmente debe mencionarse a tradución ao galego que eu mesmo fixen a partir dun orixinal italiano do traballo de Pavol Koprda titulado “As formas da interliterariedade de Ďurišin”, recollido neste mesmo volume, no que se expoñen os fundamentos epistémicos da evolución nas teses de Ďurišin desde unha fase comparatista a outra interliteraria.

Polo que se refire á recepción crítica, a pesar de que a introdución da Literatura Comparada no currículo universitario español é obra esencialmen-

¹¹ Dionýz Ďurišin, “Les Courants littéraires dans le système de l'étude comparée des littératures”, en Nikola Banasevic (ed.), *Proceedings of the Vth Congress of the International Association of Comparative Literature / Actes du Ve Congrès de l'Association Internationale de Littérature Comparée*, Belgrade 1967, Amsterdam: Swets & Zeitlinger, 1969, pp. 45-50.

¹² O primeiro texto, ao que non tiven acceso e do que descoñezo o seu título exacto, é tradución de “Istoričeskaja poetika i istorija literatury”, *Slavica Slovaca*, 3.4, 1968, pp. 365-72. Navarro fai referencia a el na súa tradución do estudo de Ďurišin (37n10). O segundo é tradución do capítulo “Problém hodnotenia v skúmaní umenia”, en *Literárna história a historická poetika. Príspevky k metodológii literárnej vedy*, Bratislava: Slovenský spisovateľ, pp. 41-45. Esta tradución pode consultarse en <http://fayl.uh.cu/intra/digital/VALORAC.htm> [acceso 10 de maio de 2006].

te do rumano Alejandro Cioranescu, profesor da Universidade de La Laguna, o seu manual clásico *Principios de Literatura Comparada* non inclúe referencia algunha aos traballos de Āurišin, senón que se asumen os postulados metodolóxicos da Escola francesa (Paul Van Tieghem)¹³. En 1981, Flávio René Kothe publica en Brasil *Literatura e sistemas intersemióticos*¹⁴. Cita o manual alemán de Āurišin (246), pero non se comentan nin debaten as súas teses que, desde logo, parecen ter inspirado o seu tratamento da intertextualidade e as súas críticas ás Escolas americana e francesa no capítulo titulado “Intertextualidade e Literatura Comparada” (133-51). Cinco anos máis tarde, Tania Franco Carvalhal inclúe os postulados de Āurišin como núcleo do modelo estruturalista do Comparatismo, facendo fincapé na súa reconceptualización da noción de influencia e nas transformacións dos textos dentro dos sistemas literarios¹⁵. Foi sen dúbida ningunha Claudio Guillén o primeiro en apreciar o auténtico alcance das teorías de Āurišin. Tanto na primeira edición de *Entre lo uno y lo diverso* de 1985 como na recente edición actualizada de 2005, Guillén cita tres traballos de Āurišin e fundamenta neles a súa tipoloxía dos modelos de supranacionalidade, ao tempo que non escatima eloxios ás súas propostas. Así, *Vergleichende Literaturforschung* é cualificado como “una de las mejores presentaciones de nuestra disciplina” e “Comparative Investigation in Literature and in Art” “un artículo valioso”¹⁶. Dez anos máis tarde, o manual alemán é aínda considerado como a achega máis estimábel de Āurišin: “Se trata de una rigurosa sistematización de los presupuestos teóricos y metodológicos de la Literatura comparada, considerada no como una disciplina autónoma sino integrada en el contexto de la teoría literaria global”¹⁷.

Pero entendo que é con motivo dos proxectos de investigación abordados pola Área de Teoría da literatura e Literatura Comparada da Universidade de

¹³ Alejandro Cioranescu, *Principios de Literatura Comparada*, Tenerife: Universidad de La Laguna, 1964.

¹⁴ Flávio René Kothe, *Literatura e sistemas intersemióticos*, São Paulo: Cortez, 1981.

¹⁵ Tania Franco Carvalhal, *Literatura Comparada*, trads. Hugo Echagüe e Luigi Volta, Buenos Aires: Corregidor, 1996, pp. 57-59 [orixinal portugués de 1986].

¹⁶ Claudio Guillén, *Entre lo uno y lo diverso. Introducción a la Literatura Comparada (Ayer y hoy)*, Barcelona: Tusquets, 2005, pp. 109 e 126, respectivamente. Os traballos de Āurišin citados por Guillén son: o seu libro de 1967, *Vergleichende Literaturforschung. Versuch eines methodisch-theoretischen Grundrisses*, trad. Ludwig Richter, Berlin: Akademie, 1972, e “Comparative Investigation in Literature and in Art”, *Neohelicon: Acta Comparationis Litterarum Universarum*, 5.1, 1977, pp. 25-40.

¹⁷ M. Arizmendi et al., “Nota bibliográfica”, 1616: *Anuario de la Sociedad Española de Literatura General y Comparada*, 9, 1995, pp. 105-38 (113).

Santiago de Compostela cando se produce unha auténtica eclosión de traballos que entran en diálogo crítico coas teorías de Āurišin. Foi Arturo Casas quen por primeira vez reflexionou sobre as posibilidades de aplicación da teoría interliteraria a unha historia comparada das literaturas na Península Ibérica a partir da información que desa teoría se proporcionaba nun artigo de Naftoli Bassel e nunha tradución italiana dun traballo de Āurišin realizada por Koprda¹⁸. Casas conclúe o seu artigo do ano 2000 cun elenco de dez consideracións, de diversas ordes conceptuais, que fixaron varios dos principais problemas que desde entón examina o grupo compostelán. Sobre algunhas delas volverei na segunda parte deste traballo. En estudos posteriores estes intereses conxúganse cunha reflexión sobre a dimensión planificadora (no sentido que ao concepto de planificación dá a teoría dos polisistemas) da historiografía (incluída a comparada) e co obxectivo de clasificar os actuais modelos heurísticos e metodolóxicos de historia comparada desde unha perspectiva epistemolóxica, de maneira que se analizan as confluencias e diverxencias entre teoría interliteraria, teorías empírico-sistémicas, estudos subalternos e o modelo historiográfico de base hermenéutica asociado ás posicións de Mario J. Valdés e aos últimos proxectos auspiciados polo *Coordinating Committee* da ICLA¹⁹.

Fernando Cabo Aseguinolaza, na súa discusión sobre a formación do canon español como un proceso interliterario, destacou a necesidade de non reificar a noción de comunidade interliteraria, a semellanza do que ocorre tradicio-

¹⁸ Arturo Casas, "Problemas de Historia Comparada: la comunidad interliteraria ibérica", *Interliteraria*, 5, 2000: *Culture and Nation at the Turn of the Millennium*: pp. 56-75; Naftoli Bassel, "National Literature and Interliterary System", *Poetics Today*, 12.4, 1991: *National Literatures/Social Spaces*: pp. 773-779; e Dionýz Āurišin's, "Le comunità interletterarie: una categoria fondamentale del processo interletterario", trad. Pavol Koprda, en *Comparare i comparatismi: La comparatistica letteraria oggi in Europa en el mondo*, Roma: Lithos, 1995, pp. 67-81. No ano 2000 Mario Santana publica un traballo no que aborda o problema das comunidades interliterarias en España e Cataluña; porén, e a pesar do que puidese deducirse das opcións terminolóxicas, en ningún momento se realiza referencia ningunha á obra de Āurišin's. Véxase "National Literatures and Interliterary Communities in Spain and Catalonia", *Catalan Review*, 14.1-2, 2000: *Catalan Literature as National Literature: Origins, Development, and Future*: pp. 159-71.

¹⁹ Arturo Casas, "Sistema interliterario y planificación historiográfica a propósito del espacio geocultural ibérico", *Interliteraria*, 8, 2003, pp. 68-97; "Catro modelos para a nova Historia literaria comparada. Unha aproximación epistemolóxica", en Anxo Abuín González e Anxo Tarrío Varela (eds.), *Bases metodolóxicas para unha historia comparada das literaturas da península Ibérica*, Santiago de Compostela: Universidade de Santiago de Compostela, 2004, pp. 45-71; "Reconsideración de la Historia literaria comparada", *Interliteraria*, 10, 2005, pp. 74-91; e "'Local', 'Regional', 'Nacional', 'Mundial': Dimensões da História literária", en *História(s) da Literatura. Actas do 1º Congresso Internacional de Teoria da Literatura e Literaturas Lusófonas*, Coimbra: Almedina, 2006, pp. 89-110.

nalmente coa noción de literatura nacional, é dicir, recoñecer que calquera pretensión de integridade e unidade, tanto no ámbito nacional como interliterario, posúe unha dimensión institucional que debe ser atendida. Así mesmo, argumenta que a inclusión da literatura española nunha suposta comunidade interliteraria ibérica nunca pode postularse con independencia das súas relacións con outras comunidades que a englobarían, como, por exemplo, a europea²⁰. Nun traballo posterior, dedicado ás relacións entre xeografía e literatura na historiografía peninsular, Cabo Aseguinolaza sinala a importancia das teses de Āurišin acerca das literaturas máis ou menos diferenciadas con respecto ao que denomina *chronoliterary bias* e subliña a necesidade de descartar unha concepción da comunidade interliteraria como un “environment harmonious, fluid or based on the homogeneity and stability of the connections”, polo menos cando se investiga a realidade ibérica²¹.

Santiago Gutiérrez García, na súa proposta de datas claves para unha historia comparada das literaturas ibéricas, baseouse nas reflexións de Āurišin sobre as dificultades para a determinación dos fitos de periodización do proceso interliterario²². María do Cebreiro Rábade Villar inspirouse na teoría interliteraria á hora de propoñer a noción de *antoloxía interliteraria*, definida como:

aquelas escolmas que, acollendo textos e autores pertencentes a distintas tradicións literarias –definidas habitualmente de acordo co criterio lingüístico de caracterización das literaturas nacionais–, postulan, ó mesmo tempo, unha relación de afinidade tipolóxica e/ou xenética entre as unidades xeopoéticas antologadas²³.

²⁰ Fernando Cabo Aseguinolaza, “National Canon Formation as Interliterary Process: The Spanish Case”, *Literary Research-Recherche littéraire*, 18.35, Spring - Summer / printemps - été 2001, pp. 51-62. Accesíbel en http://epe.lac-bac.gc.ca/100/201/300/literary_research-ef/n28-n36/old35/ArticlesCabo.htm [acceso 12 de maio de 2006].

²¹ Fernando Cabo Aseguinolaza, “Geography and Literature: On a Comparative History of the Literatures in the Iberian Peninsula”, *Neohelicon: Acta Comparationis Litterarum Universarum*, 30.1, 2003, pp. 117-25 (124).

²² Santiago Gutiérrez García, “Periodización y fechas claves. Una aproximación a la historiografía comparada de las literaturas ibéricas”, *Bases metodológicas para unha historia comparada das literaturas da península Ibérica*, pp. 153-80.

²³ María do Cebreiro Rábade Villar, “O espacio peninsular como obxecto antolóxico. O trazado das relacións xeopoéticas a través das escolmas de poesía”, *Bases metodológicas para unha historia comparada das literaturas da península Ibérica*, pp. 279-96 (280-81). Este traballo de Rábade Villar está asociado á súa tese de doutoramento: “Aproximación teórica ó fenómeno antolóxico desde a perspectiva do espacio: as antoloxías de poesía en Galicia e Cataluña”, Universidade de Santiago de Compostela, 2004. Esta tese foi publicada como *As antoloxías de poesía en Galicia e Cataluña: representación poética e ficción lóxica*, Santiago de Compostela: Universidade de Santiago de Compostela, 2004.

E Antoni Martí Monterde, no seu exame da Literatura Comparada en España, defendeu a necesidade de revisar a noción de comunidade interliteraria específica precisamente a partir do contraste empírico proporcionado pola Península Ibérica. De aí que acuñase a noción de *comunitat interliterària en conflicte*, noción sobre a que volverei na parte segunda deste traballo²⁴.

Pola miña parte, nun primeiro traballo argumentei sobre os beneficios que poderían derivarse da aplicación da teoría interliteraria a unha historia comparada das literaturas medievais, un campo no que precisamente os proxectos historiográficos da ICLA atoparon (e seguen a atopar) serias dificultades²⁵. Para isto baseime na síntese contida no artigo en italiano de Āurišin xa citado e na revisión da noción de interliterariedade proposta por Marián Gálík²⁶. Posteriormente discutín sobre algúns precedentes do concepto de centrismo literario na historiografía comparada do século XIX (singularmente Mme de Staël) e sobre as consecuencias da localización das literaturas ibéricas no *Midi* de Europa, coas súas evidentes conexións coa defensa por parte de Āurišin dun centrismo mediterráneo²⁷. En último lugar, discutín sobre as achegas da teoría interliteraria á hora de construír unha interperiodoloxía da comunidade ibérica e analizei os problemas que se derivan da absolutización que na teoría interliteraria se fai das literaturas nacionais como supostas unidades mínimas do proceso interliterario mundial²⁸.

²⁴ Antoni Martí Monterde, "La Literatura Comparada devant les comunitats interliteràries en conflicte", en *Bases metodoloxicas para unha historia comparada das literaturas da península Ibérica*, pp. 73-119. Este traballo se atopa vinculado á súa tese de doutoramento: "Marges literaris del nacionalisme. La relació entre Espanya i Catalunya a través dels seus escriptors, (1898-1975). Estudi i documentació", Universitat Pompeu Fabra, 2003.

²⁵ César Domínguez, "Literatura Comparada, Medievalismo y la crisis del eurocentrismo. ¿Emergencia de una nueva disciplina?", *Voz y Letra*, 12.2, 2001, pp. 3-33.

²⁶ Marián Gálík, "Interliterariness as a Concept in Comparative Literature", *CLCWeb: Comparative Literature and Culture: A WWWeb Journal*, 2.4, 2000. Accesíbel en <http://clcwebjournal.lib.purdue.edu> [acceso 10 de maio de 2006].

²⁷ César Domínguez, "Las cruzadas en la fundación del Comparatismo. Algunas nociones de geografía literaria y periodología comparadas", *Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura*, 77, 2001, pp. 253-314; e "Imaginario e historia literaria. El caso de la Península Ibérica como geografía literaria orientalizada en el marco europeo", en Magdalena León Gómez (ed.), *La literatura en la literatura: Actas del XIV Simposio de la Sociedad Española de Literatura General y Comparada*, Alcalá de Henares: Centro de Estudios Cervantinos, 2004, pp. 525-32. Por outro lado, subliñei a importancia dos manuais de Āurišin para o ensino da Literatura Comparada en "Fuentes principales para el estudio de la Literatura Comparada: I. Introducción. Manuales", en Dolores Fernández López e Fernando Rodríguez-Gallego (eds.), *Campus Stellae. Haciendo camino en la investigación literaria*, 2 vols., Santiago de Compostela: Universidade de Santiago de Compostela, 2006, I, pp. 53-69 (59-60).

²⁸ César Domínguez, "Periodología, cambio literario e historia comparada: apuntes metodológicos", en *Bases metodoloxicas para unha historia comparada das literaturas da península Ibérica*, pp. 121-52;

Un dos resultados máis inmediatos deste profundo interese polas teses da Escola de Bratislava por parte da Área de Teoría da literatura e Literatura Comparada da USC deriva así mesmo dos traballos realizados polos nosos estudantes na súa iniciación á investigación, o que constitúe un evidente motivo de satisfacción. Así, xunto á tese de doutoramento de Rábade Villar antes citada, dirixida por Fernando Cabo Aseguinolaza, debo mencionar o traballo de grao de Tomás González Ahola, dirixido por min e titulado “Épica y construcción nacional. La comunidad interliteraria fino-báltica en el siglo XIX”, de 2003, e a tese de licenciatura de Mónica Domínguez Pérez, dirixida por Cabo Aseguinolaza e Blanca-Ana Roig Rechou e titulada “La traducción en el interior de las comunidades interliterarias específicas: marco teórico para el estudio de las traducciones de literatura infantil en el ámbito español”, de 2005²⁹.

Este panorama sobre a recepción pode clausurarse con aqueles traballos que, aínda que se publicaron orixinalmente fóra da Península Ibérica, foron traducidos e contribuíron así á difusión da teoría interliteraria na área en cuestión. Deles destacarei o artigo de Pierre Swiggers “Methodological Innovation in the Comparative Study of Literature”, no que se confronta a distinción entre contactos xenéticos e afinidades tipolóxicas desenvolvida por Ďurišin coas contribucións de Itamar Even-Zohar, Anton Popovič e Gideon Toury; o manual coordinado por Manfred Schmeling *Vergleichende Literaturwissenschaft*, no que se recolle a mencionada diferenciación entre contactos xenéticos e afinidades tipolóxicas e o seu modelo dialéctico entre literatura nacional e universal; o traballo de Iuri M. Lotman “Para la construcción de una teoría de la interacción de las culturas (el aspecto semiótico)”, no que se asumen os postulados de Ďurišin acerca da imposibilidade de diferenciar entre a interacción de textos nunha literatura ou entre diversas literaturas desde o punto de vista do contacto; e, finalmente, o manual coordinado por Armando Gnisci *Introduzione alla letteratura comparata*, no que se insiste na importancia da revisión conceptual á que foi sometida a noción de *influenza* por Ďurišin (Franca

e Literary Emergence as a Case Study of Theory in Comparative Literature”, *CLCWeb: Comparative Literature and Culture: A WWWeb Journal*, 8.2, 2006. Accesíbel en <http://clcwebjournal.lib.purdue.edu/clcweb06-2/dominguez06.html>

²⁹ Asociado á mencionada tese de licenciatura se atopa o seu traballo “Literaturas centrales y periféricas. Aproximación teórica para el estudio de las traducciones”, en *Campus Stellae. Haciendo camino en la investigación literaria*, II, pp. 487-95.

Sinopoli) e se explora a produtividade da distinción entre contactos xenéticos e analoxías tipolóxicas para o estudo imagolóxico (Nora Moll)³⁰.

2. A Península Ibérica como campo de probas da teoría interliteraria

Como mencionei na introdución, Ďurišin contemplou a Península Ibérica como un exemplo claro do armazón das relacións literarias e culturais designado pola súa noción de *comunidad interliteraria*. En *Theory of Literary Comparatistics*, Ďurišin desenvolve a idea de *individual literary community*, caracterizada por un “exceptionally intensive degree of interaction” e exemplificada polo caso checo-eslovaco, iugoslavo, soviético, británico e español: “the community of Spanish, Catalanian, Galician (northwest Spain) and Basque literatures in Spain”³¹. En *Theory of Interliterary Process*, Ďurišin volve a empregar o caso español para exemplificar a noción de comunidade interliteraria individual, como o fará no último volume da serie *Osobitné medzilitérne spoločenstvo* (“C’est le cas des communautés des littératures [...] espagnole, catalane, galicienne et basque en Espagne”), reformulado agora o concepto como *comunidad de interliteraria específica* e definido de forma máis precisa:

Dans le cadre du processus interlittéraire au cours de l’histoire se sont formés des groupes de littératures isolées caractérisés par des principes d’association mutuelle spécifique et typologiquement différente, par de nouvelles formes d’unité historico-littéraire. [...] Nous y pensons aux communautés

³⁰ Manfred Schmeling (ed.), *Teoría y praxis de la literatura comparada*, trad. Ignacio Torres Corredor, Barcelona: Alfa, 1984, trad. de *Vergleichende Literaturwissenschaft: Theorie und Praxis*, Weisbaden: Akademische Verlagsgesellschaft Athenaion, 1981. Pierre Swiggers, “Innovación metodológica en el estudio comparativo de la literatura”, trad. Cristina Naupert, en Dolores Romero López (ed.), *Orientaciones en literatura comparada*, Madrid: Arco/Libros, 1998, pp. 139-48; trad. de “Methodological Innovation in the Comparative Study of Literature”, *Canadian Review of Comparative Literature*, 9, 1982, pp. 19-26. Iuri M. Lotman, “Para la construcción de una teoría de la interacción de las culturas (el aspecto semiótico)”, en *La semiosfera, I: Semiótica de la cultura y del texto*, trad. Desiderio Navarro, Madrid: Cátedra - Universitat de València, 1996, pp. 61-76; orixinal ruso de 1983. Armando Gnisci (ed.), *Introducción a la literatura comparada*, trad. Luigi Giuliani, Barcelona: Crítica, 2002; trad. de *Introduzione alla letteratura comparata*, 2ª ed., Milano: Bruno Mondadori, 2002, 1ª ed. 1999. A omisión de calquera referencia á Escola de Bratislava na sección que Ulrich Weisstein dedica á Literatura Comparada en Europa de Leste no seu manual quizais poida explicarse pola proximidade temporal do seu traballo cos de Ďurišin. Véxase *Introducción a la literatura comparada*, trad. Mª. Teresa Piñel, Barcelona: Planeta, [1975], pp. 148-54; trad. de *Einführung in die Vergleichende Literaturwissenschaft*, Stuttgart: W. Kohlhammer, [1968].

³¹ Dionýz Ďurišin, *Theory of Literary Comparatistics*, trad. Jessie Kocmanová, Bratislava: Veda, 1984, p. 290.

interlittéraires spécifiques des littératures isolées, surtout de littératures nationales, aux formes spécifiques de leur coexistence caractérisée par une interaction d'évolution très intense et directe³².

50 Dada a persistencia temporal desta exemplificación, pode afirmarse que para Ďurišin a Península Ibérica constituía un *exemplo-tipo* de comunidade interliteraria específica. Agora ben, repárese en que esa cualidade exemplar depende de dous factores estreitamente dependentes: (I) a exclusión da literatura portuguesa da comunidade interliteraria *española* e (II) a consideración da comunidade interliteraria *española* como específica, e non como estándar. Talvez sexa esta distinción entre comunidade interliteraria específica e estándar unha das máis volátiles do corpus conceptual de Ďurišin, quen no último volume da serie *Osobitné medziliterárne spoločenstvá* recoñeceu a necesidade de refinar no futuro o aparato terminolóxico³³. A este respecto resulta significativo que o seu proxecto de maior alento se dedicase precisamente ás comunidades interliterarias específicas, e non ás estándares, que aparecen así relegadas como casos máis *fêbeis* de interliterariedade. De feito, o único criterio diferenciador entre unha e outra clase parece ser o político-ideolóxico-administrativo, que se superpoñería ou non sobre os criterios xeográfico, étnico, lingüístico e relixioso e do que dependería esa maior cohesión que se recoñece como rasgo tipificador das comunidades específicas³⁴. En consecuencia, a casuística da comunidade interliteraria estándar queda limitada aos conglomerados literarios coloniais.³⁵ Pero esa categorización vese desvirtuada pola base empírica de *Osobitné medziliterárne spoločenstvá*, que inclúe tamén as realidades coloniais.

³² Dionýz Ďurišin, *Theory of Interliterary Process*, trad. Jessie Kocmanová e Zdeněk Pištěk, Bratislava: Veda, 1989, p. 126; e *Communautés interlittéraires spécifiques*, 6: *Notions et principes*, pp. 23 e 22, respectivamente.

³³ Ďurišin, *Communautés interlittéraires spécifiques*, 6: *Notions et principes*, pp. 11-12. Reitera Ďurišin esta necesidade no marco das investigacións dedicadas ao centrismo mediterráneo: "Per affrontare la nuova fase di ricerca occorre, tuttavia, rinnovare, almeno parzialmente, la metodologia sino ad ora utilizzata; o meglio, sarebbe necessario reimpostarla a partire da una nuova prospettiva", trad. Franca Sinopoli, en *Il Mediterraneo*, pp. 29-39 (29).

³⁴ "Le comunità interletterarie specifiche non sono dunque generate soltanto da principi etnici, linguistici o geografici. Vi si aggiungono anche quelli politico-ideologici, che definiscono le differenze tra e all'interno di gruppi altrimenti omogenei. Di questo tipo sarà la differenza che intercorre tra le letterature delle ex-colonie da una parte e le letterature-madri dall'altra", en Ďurišin, "Le comunità interletterarie", p. 71.

³⁵ Ďurišin, *Communautés interlittéraires spécifiques*, 6: *Notions et principes*, p. 23.

Interésame subliñar que a exclusión practicada por Ďurišin con respecto á literatura portuguesa constitúe unha sorte de a priori do seu modelo interliterario (lembramos que está presente xa no seu libro de 1984), de tal maneira que cando o caso peninsular é analizado en *Osobitné medziliterárne spoločenstvá* (nun único traballo) se produce idéntica exclusión. Así, Vsevolod Jevgenijevič Bagno postula a existencia dunha *mnohonárodnej literatúry Španielska* (literatura multinacional de España), constituída polas literaturas española-castelá, galega, catalá e vasca³⁶. Baixo esta perspectiva, a literatura multinacional española é concibida como unha especie de conglomerado de límites claramente definidos (os do estado-nación), con respecto ao cal a literatura portuguesa desempeña o papel dun satélite cuxo vínculo se deriva dunha unidade telúrica coa literatura galega³⁷. Este enfoque modifícase parcialmente en *Il Mediterraneo* (agora cun único traballo dedicado á literatura portuguesa, pero ningún ás restantes literaturas peninsulares, exceptuada a andalusí) cando Elena A. Riauzova trae a primeiro plano o factor xeográfico:

visto che l'elemento geografico è un fattore stabile di sviluppo della connessione tra i rapporti genetici e tipologici delle letterature e la loro funzione culturale, tale dialogo [de la literatura portuguesa] doveva essere aperto innanzitutto con le vicine letterature della penisola iberica, quella spagnola e quella galiziana o gallega³⁸.

51

Obviamente non podó ofrecer aquí unha relación das interconexións da literatura portuguesa e outras literaturas peninsulares (que, por certo, non poden limitarse á castelá e galega) para xustificar a existencia dunha comunidade interliteraria ibérica (e non en exclusiva multinacionalmente *española*), unha relación que debería atender así mesmo os nexos dos discursos historio-gráficos peninsulares, determinantes á hora de aprehender as canles do proceso interliterario e moi iluminadores tanto polas súas inclusións como polas súas omisións.

³⁶ Vsevolod Jevgenijevič Bagno, "Vzájomná komplementárnosť v systéme medziliterárneho spoločenstva. Na materiáli mnohonárodnej literatúry Španielska", en Dionýz Ďurišin et al., *Osobitné medziliterárne spoločenstvá 1*, Bratislava: Veda, 1987, pp. 170-79, seguido de resumo en ruso (pp. 180-81) e inglés (pp. 182-83).

³⁷ "A specific feature of the Spanish literary community appears in its complex relationships with the Portuguese literature and mainly in the primordial unity of the Galician-Portuguese literature, which has left its traits in the development of Galician literature also in the framework of the multinational Spanish literature" (182).

³⁸ Elena A. Riauzova, "La letteratura portoghese e la lusofonia. Come superare il complesso della 'piccola' nazione mediante il centrismo interletterario", trad. Armando Gnisci, en *Il Mediterraneo. Una rete interletteraria*, pp. 137-49 (139).

En calquera caso, parece evidente que a propia identificación por parte de Ďurišin e Bagno dunha comunidade interliteraria española que non incluíra á portuguesa é resultado do lugar preeminente que na teoría interliteraria ocupa a noción de literatura nacional, até o punto de conformarse no fundamento desa dialéctica teleolóxica que enfronta literatura nacional a literatura mundial. Baixo esta concepción interliteraria rexorden antigos ideoloxemas que a historiografía comparada do século XIX xa tiña adxudicado ao espazo peninsular, como son os atributos de *particularismo* e *excepcionalidade*: “The common literary tradition is a specific question in the Spanish complex. As a matter of fact, it has not existed in the form known in the communities of Eastern and Southern Slavonic literatures” (Bagno 182). Con seguridade, esta teleoloxía nacional é un dos principais inconvenientes da teoría interliteraria e, por tanto, un dos seus máis importantes desafíos para o futuro.

Este argumento permíteme pasar a abordar agora os problemas anunciados na introdución, que se derivan da aplicación da teoría interliteraria ao espazo ibérico. Chamarei a atención en primeiro lugar sobre o feito de que a principal determinación heurística da teoría interliteraria é a inclusividade e sucesividade do proceso interliterario, articuladas por esa tensión á que me acabo de referir entre literatura nacional e literatura mundial. Ďurišin fundamenta esa concepción nas categorías filosóficas do individual e do xeral, que identifica, precisamente, con eses polos:

Because of the *gnoseological* range of these concepts there results a generally accepted and acknowledged parallel between the category of the individual and the general on the one hand and national-literary and inter-literary or international, on the other, i.e. between categories which determine two extreme literary historical units: the unit of national literature and the unit of world literature³⁹.

Esta concepción reitérase no último volume de *Osobitné medziliterárne spoločenstvá* a pesar da ampla base empírica que nutre os estudos incluídos na serie, entre a que se conta a derivada da análise das literaturas *pre-nacionais* ou, preferiría dicir, *non-nacionais*⁴⁰. Así, e a pesar de que Ďurišin insiste na histori-

³⁹ Ďurišin, *Theory of Literary Comparatistics*, p. 90.

⁴⁰ “Nous supposons que dans le système de l'évolution interlittéraire supranationale il s'agit des unités historiques supérieures dépassant le système de la littérature nationale et s'orientant vers la catégorie de la littérature mondiale. Dans ce sens, nous parlons du procès interlittéraire”, en Ďurišin, *Communautés interlittéraires spécifiques*, 6: *Notions et principes*, p. 13.

cidade da categoría *literatura nacional*, esta ocupa en realidade o núcleo da teoría interliteraria e é postulada como auténtico motor do proceso interliterario. O nacional-literario constitúese en consecuencia no punto de arranque da inclusividade e sucesividade do proceso. Por inclusividade e sucesividade fago referencia a unha procesualidade que avanza a medida que cada estadio logra o seu acabamento, de forma que o estadio seguinte engloba ao precedente e desde el inicia a súa reorientación evolutiva. Os diversos diagramas incluídos por Ďurišin nas súas obras constitúen unha mostra evidente da inclusividade e sucesividade ás que estou aludindo, como tamén o é a seguinte argumentación de *Theory of Interliterary Process*:

National literary relationships express the integrity and the systemic nature of a national literature as an organic historical unit and whole. Interliterary relationships correlate this whole with the higher literary historical unit and whole. Interliterary relationships correlate this whole with the higher literary historical units which lead towards a final system of world literature (125).

Incluso participa desta inclusividade e sucesividade o nivel interliterario que atraeu máis a atención dos últimos traballos de Ďurišin, como é o do *centrismo*⁴¹. A este respecto, debo sinalar outra dificultade conceptual, derivada da equivalencia que Ďurišin parece establecer entre o centrismo como fase do proceso interliterario en termos históricos (cuestión atendida en *Il Mediterraneo* e en *Medzilitérny centrismus stredoeurópských literatúr*) e o centrismo como fenómeno teórico-crítico na liña dos ataques ao eurocentrismo por parte de autores como René Étiemble ou Desiderio Navarro (lémbrese, autor da única tradución castelá dun traballo de Ďurišin), que monopoliza a definición que deste fenómeno se proporciona no último volume de *Osobitné medzilitérne spoločenstvá*⁴².

A inclusividade e sucesividade do modelo interliterario de Ďurišin obedecen a diferentes causas, das que aquí me centrarei en dúas. A primeira delas foi diagnosticada por Halina Janaszek-Ivaničková con gran precisión e acerto e fai

⁴¹ Os últimos traballos monográficos dedicados aos centrismos literarios son o xa citado *Il Mediterraneo* e Dionýz Ďurišin et al., *Medzilitérny centrismus stredoeurópských literatúr* (Centrismo interliterario das literaturas de Europa central), [Praha]: Pedagogická Fakulta - Jihočeské Univerzity, [1998].

⁴² "La théorie de la littérature valable jusqu'à présent a généralisé surtout le processus littéraire européen, elle n'a prêté son attention au processus littéraire extra-européen que très rarement" (Ďurišin, *Communautés interlittéraires spécifiques*, 6: *Notions et principes*, p. 24).

referencia á obsesión de Ďurišin, de ascendencia formalista-estruturalista-marxista, por determinar as *leis* –no sentido forte do termo– do proceso inter-literario:

Ďurišin conducted studies on communities in a manner fitting for a follower of the Czechoslovak structuralists, that is, the maximum concern for the preservation of the strictness of scientific merits and with a belief, as great as the one cherished by the Marxists, in the existence of iron laws governing the development of literature, which, based on the sole correct and objective research method, could be discovered, determined and described⁴³.

54 Pola miña parte, formulo a segunda causa, asociada á primeira, como o privilexio outorgado a unha concepción organicista da literatura, que é, precisamente, a que imperou en Occidente á hora de apprehender a obra literaria. Téñase en conta, por exemplo, como actúan esa inclusividade e sucesividade no pensamento da *rhetorica recepta* á hora de fixar as fases de creación do discurso (*inventio, dispositio, elocutio, memoria, actio*), unha compartimentación temporal que escurece ou incluso nega a riqueza das interrelacións e conduce á problemática distinción entre fases constitutivas ou non de discurso⁴⁴. Neste sentido, cómpre preguntarse se a vía adoptada por Antonio García Berrio para superar este modelo retórico mediante a distinción entre *operación e compoñente estrutural teórico* podería ser extrapolada con algunha utilidade a unha reconceptualización do proceso interliterario, que, en calquera caso, debería evitar as tendencias reificadoras⁴⁵. Refírome especificamente ao feito de que, en función do seu fundamento espacial, a teoría interliteraria constrúe en virtude desa procesualidade inclusiva e sucesiva sistemas e subsistemas literarios tan monistas como as épocas literarias da periodoloxía tradicional, coa súa procesualidade irreversible, acumulativa, direccional e monoliñal. En definitiva, trataríase de non *naturalizar* os espazos (literarios), na liña advertida por Roberto M. Dainotto:

The discourse of place [...] attempts to substitute a latently ideological tool of analysis–history– with an allegedly natural one–place. [...] It is a fiction

⁴³ Halina Janaszek-Ivaníčková, "World Literature, Globalism and International Traditions of Regions", en *Koncepcie svetovej literatúry v epoche globalizácie*, pp. 124-41 (128).

⁴⁴ É dicir, observo un paralelismo notábel entre as fases da creación discursiva tipificadas pola *rhetorica recepta* e as fases sucesivas do proceso interliterario segundo foi concibido por Ďurišin.

⁴⁵ Antonio García Berrio, "Lingüística, literaridad/poeticidad (Gramática, Pragmática, Texto)", 1616: *Anuario de la Sociedad Española de Literatura General y Comparada*, 2, 1979, pp. 125-70.

that there is no victor at all, that a plurality of stories coexist in space, and that writing *of* “places” is the writing *from* a place of freedom⁴⁶.

No caso concreto da Península Ibérica, aínda que con seguridade non é unha cuestión exclusiva desta delimitación xeocultural, a invalidación da inclusividade e sucesividade pode observarse en dous niveis distintos. Primeiro, o que afecta ás literaturas que, a pesar de non ter consolidado unha situación institucional de carácter nacional (a casuística é variada, desde as literaturas de nacións sen estado até as literaturas *voluntariamente* alleas aos procesos de nacionalización), vinculan o desenvolvemento da súa vida literaria –tanto na dimensión das relacións interliterarias efectivas como na da planificación historiográfica– á súa proxección nunha comunidade interliteraria que excede, incluso, os límites da comunidade interliteraria ibérica. Penso nos nexos estabelecidos entre literatura galega e lusofonía ou literatura galega e *atlantismo*, entre literatura vasca e literatura europea ou entre literatura catalá e mediterraneidade. Segundo, o que se refire a unha comunidade interliteraria ibérica que actúa ao mesmo tempo como centrismo literario, neste caso dos amplos territorios da hispanofonía e a lusofonía que alcanzan a América Latina, África e Asia. A este respecto, e fronte ás simetrías que se derivan do modelo interliterario como consecuencia da súa polarización en literatura nacional e literatura mundial, o enfoque que aquí defendo implica recoñecer que, con independencia do nivel literario no que nos situemos, as asimetrías poden ser un vínculo interliterario tan efectivo como as simetrías, que entendo son moito menos habituais do que tradicionalmente se postula⁴⁷. Así, e retomando o meu exemplo do espazo ibérico como comunidade e centrismo a un tempo, repárese en que a súa configuración é moi distinta segundo a visión sexa homotópica (intrapeninsular) ou heterotópica (extrapeninsular). Dos casos mencionados, talvez os máis asimétricos sexan os vínculos postulados entre literatura vasca e literatura europea ou entre literatura catalá e mediterraneidade. Igualmente ilustrativos a este respecto son a exclusión xa comentada da literatura portuguesa da comunidade interliteraria ibérica por parte de Āurišin e Bagno e a inclusión

⁴⁶ Roberto M. Dainotto, *Place in Literature. Regions, Cultures, Communities*, Ithaca: Cornell University Press, 2000, p. 2.

⁴⁷ O problema do binarismo polar da teoría interliteraria pode poñerse en relación con idéntico problema da teoría dos polisistemas, aquí en termos intrasistémicos coa oposición entre centro e periferia. No ámbito intersistémico, Roger Bauer cuestionou este binarismo polar en “Un Cas de pluricentralité culturelle: la littérature en Allemagne et en Autriche”, *Comparatistica*, 7, 1995, pp. 79-96.

da literatura portuguesa nun centrismo *mediterráneo* en *Il Mediterraneo. Una rete interletteraria*⁴⁸.

O segundo problema que desexo presentar aquí derivado da aplicación da teoría interliteraria ao espazo ibérico afecta á conceptualización da comunidade interliteraria. Como consecuencia da inclusividade, sucesividade e simetría polar que se acaban de examinar imponse unha concepción da comunidade interliteraria como un espazo de relacións fluídas que, só en momentos de ruptura sistémica, sofre reorganizacións. A este respecto, Đurišin sempre rexeitou a absolutización histórica das comunidades interliterarias nunha dobre dirección: (a) cada comunidade interliteraria non é un entramado historicamente permanente e (b) cada literatura nacional pode formar parte de diferentes comunidades *ao longo da* (pero non simultaneamente?) súa historia:

Le comunità interletterarie sono formazioni vive e mutevoli, in quanto esse dipendono da circostanze assai diverse tra loro. [...] ogni letteratura nazionale nel corso del suo sviluppo storico può far parte di diverse comunità interletterarie⁴⁹.

56 Deixarei de lado o problema da pertenza simultánea, que, en definitiva, está asociado ao xa discutido con respecto á inclusividade e sucesividade, para centrarme no interrogante de se a vida literaria da comunidade previa a unha ruptura sistémica é sempre unha cohabitación apracibel e harmoniosa. Se se atende ao comentado con respecto ás alianzas interliterarias das literaturas catalá, galega e vasca, a resposta é obviamente negativa. De feito pode afirmarse que a literatura española ten actuado e/ou ten sido concibida como unha auténtica forza centrífuga que ten imposto/propiciado esas alianzas interliterarias extrapeninsulares. Aducirei a este respecto dous exemplos das asimetrías que presiden as relacións interibéricas e que testemuñan que o territorio peninsular ten sido percibido máis como unha *prisión* que como un *fogar* por algunhas das súas literaturas, incluso desde posicións extrapeninsulares.

⁴⁸ Para dous exemplos ilustrativos da exploración dos vínculos culturais de Cataluña coa mediterraneidade véxanse Josep-Maria Sala-Valldaura, "Text and Context of the Catalan Poetry from the End of 20th Century", *Interliteraria*, 4, 1999, pp. 175-95 e AA.VV., *Estètica i valors mediterranis a Catalunya: visions de la història i la cultura catalanes a través de la Mediterrània*, Barcelona: Proa, 2001. É interesante tamén a consulta de Juan M. Ribera Llopis, "Presencia de los Balcanes en la literatura catalana", *Revista de Filología Románica*, 16, 1999, pp. 85-93.

⁴⁹ Đurišin, "Le comunità interletterarie", p. 69.

Primeiro: na “Introducción” á *Geschichte der spanischen Poesie und Beredsamkeit* (1804), unha obra que influíu de forma decisiva na historiografía literaria autóctona, Friedrich Bouterwek asimila a Península Ibérica a un campo de batalla, no que a discriminación entre linguas literarias e non literarias se establece en termos das súas vitorias ou derrotas espaciais, de forma que resulta polarizado polas dúas literaturas *nacionais* (española e portuguesa):

it is difficult, if not impossible, to form any opinion on the contest maintained between the Spaniards and the Portuguese relative to the value of their respective languages, and the influence these languages have had on the polite literature of both countries, without a knowledge of the geographical boundaries, which, previously to the political divisions, separated the Portuguese from the Castilians, and the latter from the Arragonese. In these questions the Biscayan language is of no consideration, as it has only an accidental and unimportant connexion with the other Spanish dialects, and, besides, bears not the most remote resemblance to them⁵⁰.

Unha vez operada esa polarización, compréndese que os discursos historiográficos *nacionais* de España e Portugal favorecesen narracións autotéticas nas que se presenta o desenvolvemento de cada literatura segundo unha liña de causación intrínseca, é dicir, mediante unha pretendida procesualidade inmanente. Obviamente, isto implica a marxinalización ou *borrado* dos autores chamados por Āurišin *biliterarios* e que tantas dificultades presentaron xa a Bouterwek.

Segundo: nos marcos de discusión paniberista, a polarización entre as literaturas española e portuguesa reorganízase nun modelo de complementariedade telúrica, de maneira que o marco autotético se despraza agora á Península Ibérica como unha totalidade (independente do resto de Europa) cuxa supervivencia depende da irresolubilidade da dialéctica mítica de ambos os principios constitutivos. Esta é a argumentación á que nacen asociados os intentos iniciais dun comparatismo intrapeninsular durante a primeira metade do século XX, como os debidos basicamente a Fidelino de Figueiredo e que poden sintetizarse nunha formulación como a seguinte:

⁵⁰ Frederick Bouterwek, *History of Spanish Literature*, London: David Bogue, 1847, p. 4. Discutín a obra de Bouterwek xunto a outras historias europeas dedicadas ás literaturas ibéricas en “The South European Orient: A Comparative Reflection on Space in Literary History”, *Modern Language Quarterly: A Journal of Literary History*, 67.4, 2006, 419-449.

Se a litteratura hespanhola é forza, a portuguesa é amor, intriga erotica, lyrismo, subjectivismo, contemplação, devaneio, nostalgia e, quando exprime forza, exprime-a em attenuadora alianza com o lyrismo. Por isso, as suas características são de certo modo contrarias ás da hespanhola⁵¹.

58 Na revisión da recepción da teoría interliteraria na Península Ibérica que se proporcionou no Apartado 1 xa subliñei como Casas, Cabo Aseguinolaza e Martí Monterde chamaron a atención sobre a imposibilidade de aceptar unha visión da comunidade interliteraria ibérica como un ambiente harmonioso, estábel e homoxéneo. Aos seus argumentos engadirei agora dous aspectos sobre os que talvez non se reparase coa atención requirida. En primeiro lugar, debo indicar que, en consonancia coa fébel distinción entre comunidade interliteraria específica e estándar e co uso das literaturas ibéricas como exemplo-tipo da primeira clase de comunidade na teoría interliteraria e fronte á tese de Āurišin segundo a cal o factor político-administrativo asegura unha “interaction d’évolution très intense et directe” que resulta nunha “unité historico-littéraire de la littérature nationale”, ese marco político-administrativo é en moi boa medida raíz da conflitividade da comunidade interliteraria ibérica⁵². E, en segundo lugar, a óptica espacial de Āurišin adoece de problemas semellantes aos que suscita unha lectura contemporánea de *La Poétique de l’espace*, de Gaston Bachelard, coa súa hipóstase do fogar (no noso caso, o espazo ibérico), unha especie de refuxio absoluto, con independencia da identidade dos seus moradores, que “no conoce los dramas del universo”⁵³. Calquera nova dirección que emprenda a teoría interliteraria non pode xa seguirse de forma allea aos problemas atendidos polos estudos feministas, poscoloniais, subalternos ou culturais. Os perigos de semellante omisión son evidentes, desde un apoio (in)consciente ás diversas clases de *violencia xeográfica* (Edward Said) até a adopción dun multiculturalismo utópico que, sen preguntarse pola validez epistemolóxica do espazo como categoría de análise cultural, postula (inxenuamente?) a posibilidade de sortear o problema da hexemonía (Dainotto 3).

⁵¹ Fidelino de Figueiredo, *Características da Litteratura Hespanhola*, Santiago de Compostela: Universidade de Santiago de Compostela, 1935, p. 30. O exposto nesta obra pode contrastarse con outra do mesmo autor: *Características da Litteratura portuguesa*, 3ª ed. revisada, Lisboa: Livraria Clássica, 1923; 1ª ed. 1914.

⁵² Āurišin, *Communautés interlittéraires spécifiques*, 6: *Notions et principes*, pp. 22 e 23, respectivamente.

⁵³ Gaston Bachelard, *La poética del espacio*, trad. Ernestina de Champourcin, México: Fondo de Cultura Económica, 2000, p. 58; trad. de: *La Poétique de l’espace*, París: Presses Universitaires de France, 1957.

Paso finalmente ao terceiro problema que desexo presentar aquí e que afecta ao estatuto do nivel rexional na teoría interliteraria. As afirmacións máis contundentes sobre a impronta xeográfica do modelo interliterario atópanse nun traballo póstumo de Ďurišin, titulado “Le relazioni intercontinentali nel processo letterario e culturale mediterraneo”. Nel faise explícita a causa da epistemoloxía espacial que caracteriza a súa teoría e que se concreta no recurso a un criterio (supostamente) obxectivo de delimitación do fenómeno literario:

La tradizione vuole che il contributo della geografia allo studio delle scienze sociali consista nell’apporto di criteri naturali (oggettivi), nonostante essa esprima allo stesso tempo un punto di vista sociale, giacché non si limita a descrivere i fenomeni naturali, ma anche l’attività umana (33).

Xa advertín antes sobre o perigo da naturalización dos espazos, é dicir, da súa des-ideoloxización, en oposición ao referente estimado ideoloxicamente forte, a historia. A este respecto, estimo que calquera futuro desenvolvemento da teoría interliteraria haberá de realizarse en diálogo coas novas disciplinas interesadas polas dimensións social, cultural e afectiva do espazo, como, singularmente, a xeografía cultural. Pero o que neste momento me interesa destacar é que esa naturalización do espazo é postulada por parte da teoría interliteraria singularmente con respecto ao espazo literario nacional (lémbrese a este respecto a súa consideración como categoría individual, da que depende a ulterior inclusividade e sucesividade do modelo), que, unha vez convertido nunha unidade mínima das relacións interliterarias, traslada calquera consideración sobre o rexionalismo literario a un nivel supranacional. Así, en *Theory of Interliterary Process* Ďurišin afirma:

It must also be pointed out that the geographical or the regional factor also possesses certain possibilities of creating interliterary communities as follows for example from the conception of the Danube region, or the most recently formulated conception of the literatures of eastern Europe. Among the literatures of Europe we may also recall the rather striking example of the unity of literatures of north-European countries (107-108).

Obviamente, este rexionalismo supranacional é o que articula os estudos de base empírica consagrados aos tres niveis superiores do proceso interliterario: comunidades (*Osobitné medzilitérárne spoločenstvá*), centrismos (*Il Mediterraneo e Medzilitérárny centrizmus stredoeurópskych literatúr*) e literatura mundial⁵⁴.

⁵⁴ O estadio último da literatura mundial foi abordado monograficamente por Ďurišin en *Čo je svetová literatúra?* (Que é a literatura mundial?), Bratislava: Vydavateľstvo Obzor, 1992 e, xunto ao

Da pasaxe antes citada resulta moi sintomática a correspondencia establecida por Ďurišin entre *geographical* e *regional factor*, que indica unha equiparación de escalas que privilexia o nivel nacional. En todo caso, calquera valoración crítica das opcións metodolóxicas da teoría interliteraria non debería pasar por alto a volatilidade conceptual da noción de *rexión* para a disciplina xeográfica e as súas aplicacións nos estudos literarios. O propio Ďurišin chamou a atención sobre esta cuestión en relación coa taxonomía espacial utilizada por Irena G. Neupokoeva en *Istoria vseмирnoi literaturi. Problemi sistemnogo i sravnitel'nogo analiza*, na que *rexión* ocupa unha posición xerárquica superior a *zona*, “nonostante la prassi geografica indichi il contrario” (“Le relazioni intercontinentali nel processo letterario e culturale mediterraneo” 34), e por Iuri Borisovich Vipper na “Introdución” ao primeiro volume da *Istoria vseмирnoi literaturi* do Instituto Gorki:

Il termine ‘zona’ indica in geografia insiemi di natura estesa, mentre in critica letteraria esso comprende insiemi minori; viceversa, ‘regione’, che nel gergo geografico indica gli insiemi di estensione minore, acquista nel campo letterario il significato di unità più estese rispetto alle zone (34)⁵⁵.

60 A pesar da distancia que Ďurišin afirma tomar con respecto aos usos terminolóxicos de Neupokoeva, o certo é que a teoría interliteraria realiza idéntica distribución entre *zona* e *rexión*, aínda que sexa baixo o expediente de reformular este último concepto coas variantes de *comunidade* e *centrismo*:

A differenza di Neupokoiéva, abbiamo scelto termini diversi per designare le unità letterarie comprese tra la letteratura nazionale e quella mondiale. Si tratta appunto della “comunità interletteraria” e del “centrismo interletterario”. Queste due nozioni sono state adottate dal gruppo di comparatisti che hanno lavorato alla nostra serie di volumi delle *Communautés interlittéraires spécifiques* (34).

Efectivamente, nos seis volumes de *Osobitné medziliterárne spoločenstvo* e nos dous monográficos dedicados aos centrismos (mediterráneo e centro-europeo) investigase o nivel rexional supranacional, pero en ningún momento

escultor Ludwik Korkoš, en *Svetová literatúra perom a dlátom* (A literatura mundial como comunidade interliteraria final), Bratislava: SAV, 1993.

⁵⁵ I. G. Neupokoeva, *Istoria vseмирnoi literaturi. Problemi sistemnogo i sravnitel'nogo analiza* (Unha historia da literatura mundial. Problemas de análise sistémica e comparada), Moscú: Nauka, 1976; e Y. B. Vipper, “Bstupidelyie samechania”, en G. P. Berdnikov (ed.), *Istoria vseмирnoi literaturi*, I, Moscú: Nauka, 1983, pp. 5-12.

se atende o nivel chamado *zonal* por Āurišin e que aquí propoño denominar *rexional* en canto entidade espacial localizada entre o nivel local e o nacional, fortemente variábel e de posíbel extensión transnacional. A pesar de non ter recibido un contraste empírico, o nivel *zonal* de Āurišin foi obxecto de atención teórica pero mediante unha aguda reificación, consecuencia do privilexio *individualizador* recoñecido á literatura nacional. Refírome ás catro variantes *pre-nacionais* que Āurišin tipifica como *unités historiques du processus littéraire national*: literatura e tradición oral de sociedades con organización tribal, literatura das cidades gregas, literatura étnica medieval e literatura étnica moderna. A nomenclatura e secuencia dos niveis son xa moi indicativas da teleoloxía nacional que lles dá sentido, por non falar do eurocentrismo no que se sustentan ou das serias dificultades que suscita calquera recurso a un referente *étnico*. Neste ámbito, unha futura colaboración entre a teoría interliteraria e os *Area Studies* pode deparar resultados do máximo interese. Destacarei dúas posíbeis direccións: (a) a aplicación dun enfoque dobre, atento á escala rexional e aos fenómenos de diáspora, que fará emerxer patróns globais desatendidos até o momento e (b) a necesidade de cuestionarse sobre a lexitimidade da aplicación do coñecemento occidental en áreas non occidentais, que implicará unha esixencia de desenvolvemento de novas aproximacións epistémicas e/ou a recuperación de modelos epistémicos que viron negada esa condición⁵⁶.

61

O meu interese por unha teoría interliteraria capaz de explicar o rexionalismo literario non debe confundirse evidentemente co desexo dunha fenomenoloxía rexional, unha investigación do *eidos* das rexións literarias. O contraste empírico que a Península Ibérica proporciona á teoría interliteraria esixe o recoñecemento da realidade rexional, non como unha variante inxenua de *provincianismo*, senón como un factor constitutivo da articulación interliteraria, determinante da súa conflitividade (as rexións literarias como *topoi* de resistencia) e non asociada exclusivamente a realidades mono- ou plurilingües. Así, tan acuciante é atopar unha explicación para a escasa produtividade do rexionalismo na literatura portuguesa como para a súa elevada produtividade na literatura española, que, por certo, no seu discurso historiográfico non pode dissociarse do pensamento rexionalista francés. Lembrarei neste sentido algúns dos interrogantes presentados na introdución de José-Carlos Mainer ao volume colectivo *Literaturas regionales en España. Historia y crítica*, posto que

⁵⁶ Para unha discusión a favor da colaboración entre Literatura Comparada e Area Studies, remito a Gayatri Chakravorty Spivak, *Death of a Discipline*, Nova York: Columbia University Press, 2003.

merecen renovada atención crítica: cal é a relación da literatura rexional coa literatura nacional española?, a partir de que punto un dialecto é elemento caracterizador dunha literatura rexional?, que dialéctica interna cómpre establecer entre os autores de recoñecemento extralocal e os puramente locais?⁵⁷ En último extremo, e á zaga de tendencias derivadas da resistencia á globalización, a desconfianza fronte aos nacionalismos non pode conducir a unha aceptación acrítica do rexionalismo como novo marco dos estudos literarios. Se incorreramos nese erro, repetiríamos o xogo metafórico de aprehensión do significado que Paul de Man revelara en *Allegories of Reading* coa dialéctica *dentro* (agora rexión) / *fóra* (agora nación) e esixiríamos destes niveis literarios a súa adecuación ás lotmanianas *estética da identidade* (idilismo rexional) e *estética da oposición* (cosmopolitismo nacional) para esquecer (in)voluntariamente que as forzas rexionais non sempre obedecen as leis das fronteiras nacionais⁵⁸.

3. Teoría interliteraria como intercultura

Para concluír esta revisión dos horizontes da teoría interliteraria na Península Ibérica gustárame lembrar unha anécdota protagonizada por Ďurišin e Susan Bassnett, Profesora do Centre for Translation & Comparative Cultural Studies da University of Warwick, quen a refire para introducir o capítulo que en *Comparative Literature. A Critical Introduction* dedica á comparación das literaturas nas Illas Británicas:

Some years ago, on a visit to the Slovak Academy of Sciences in Bratislava, I was asked by the well-known Slovak comparatist, Dionýz Ďurišin, to give him the names of colleagues in Britain working on British Comparative Literature. Having been a founder member of the British Comparative Literature Association, and being its treasurer at the time, I felt I had a sound sense of who was working on what, so I duly provided him with a list of names of colleagues in French, German and English departments and the

⁵⁷ José-Carlos Mainer, "Literatura nacional y literaturas regionales", en José M.º Enguita e José-Carlos Mainer (eds.), *Literaturas regionales en España. Historia y crítica*, Zaragoza: Institución "Fernando el Católico, 1994, pp. 7-19 (17-18).

⁵⁸ Douwe Fokkema ofrece unha importante reflexión sobre as clases de estética tipificadas por Iuri M. Lotman e os seus usos posmodernos en "The Appropriation of World Literature", en *Koncepcie svetovej literatúry v epoche globalizácie*, pp. 43-52. Para a afirmación sobre a dialéctica entre as forzas rexionais e as leis nacionais baséome nos resultados do estudo do rexionalismo literario na literatura estadounidense debido a Jeff Karem, *The Romance of Authenticity: The Cultural Politics of Regional and Ethnic Literatures*, Charlottesville: University of Virginia Press, 2004.

few specifically designated Comparative Literature programmes. He appeared perplexed by this, and repeated his request for names of colleagues working on British Comparative Literature. I assured him the names I had given him were a representative cross section. He pointed out politely that they were all scholars in French, German or English. I repeated that they were our best-known comparatists. We looked at one another across our cups of coffee in bafflement.

It took several minutes before it dawned on me what he was asking me for. He simply wanted to know who was comparing the literatures of the British Isles, for that seemed to him and his colleagues to be the proper business of British comparatists. When I said that there were no such programmes of research or teaching, and that the British Comparative Literature Association had never even considered this question, my statement was met with disbelief⁵⁹.

A teor do discutido até o momento, podería inferirse que a incredulidade de Ďurišin diante do informe de Bassnett é resultado exclusivo da súa *situación epistémica*, é dicir, da súa formación e obxectivos disciplinarios, en consonancia con ese diagnóstico que Janaszek-Ivaničková realizara da metodoloxía do investigador eslovaco: “a belief [...] in the existence of iron laws governing the development of literature” (128)⁶⁰. Neste sentido, para Ďurišin o comparatismo británico debería incluír entre os seus obxectivos básicos a determinación das leis do proceso interliterario nese ámbito xeocultural. Debo engadir, en consecuencia, que Ďurišin manifestaría idéntica incredulidade ante a situación da Península Ibérica, xa que até o momento a realización dunha *Historia comparada das literaturas na Península Ibérica* constitúe o único proxecto contemporáneo dun comparatismo intra-ibérico.

Porén, hai un aspecto moi importante obviado nesta argumentación, como é a dimensión social, nun dobre sentido: a dimensión social da inexistencia de comparatistas das literaturas das Illas Británicas ou da Península Ibérica e a dimensión social dun proxecto comparatista destas literaturas. No caso da Península Ibérica, hai serias circunstancias socio-políticas en contra de proxectos desta índole, talvez non moi afastadas das británicas, que non poden pasarse por alto, desde a resistencia a unha análise comparada por parte dos

⁵⁹ Susan Bassnett, *Comparative Literature. A Critical Introduction*, Oxford: Blackwell, 1993, p. 48.

⁶⁰ Para a distinción entre situación epistémica e situación vocacional, baséome en Walter D. Mignolo, “Canons a(nd) cross-cultural boundaries”, *Poetics Today*, 12.1, 1991, pp. 1-28.

axentes institucionais daquelas literaturas que non alcanzaron a cota da planificación nacional até unha sociedade que ten visto diminuído desde o sistema educativo calquera indicio de interculturalidade ibérica⁶¹. Baste lembrar que ningún estudante español na súa formación primaria e secundaria ten acceso a coñecementos lingüísticos e literarios *ibéricos* alleos aos da lingua oficial (español) e co-oficial (catalán, galego e vasco) da súa comunidade autónoma. Imponse, pois, un modelo binario (nación/rexión) español-catalán, español-galego e español-vasco ou exclusivamente español nas comunidades sen outra lingua co-oficial, mentres que a adquisición de linguas *estranxeiras* non inclúe na súa oferta o portugués. Nin sequera a integración europea contribuíu a corrixir esta situación, senón que, polo contrario, favoreceu a súa exacerbación. Pénsese en que os estudantes que cursan a materia (*optativa*) *Literatura Universal Contemporánea* exploran as afinidades entre as literaturas en lingua oficial e/ou co-oficial e as literaturas francesa, alemana, inglesa, italiana ou rusa (sempre en tradución), pero nunca as interrelacións coas restantes literaturas peninsulares.

Os obxectivos sociais que poida cumprir unha *Historia comparada das literaturas na Península Ibérica* é unha cuestión que aínda debe ser obxecto de debate. Outros proxectos historiográficos auspiciados polo *Coordinating Committee* da ICLA, acollidos a unha concepción braudeliana do acto historiográfico, son moi explícitos a este respecto. Así, os editores da *History of the Literary Cultures of East-Central Europe*, Marcel Cornis-Pope e John Neubauer, afirman:

The primary inspiration for our project is thus an ethical imperative rather than an epistemological longing. [...] A literary history of East-Central Europe will make sense if it furthers, on however small a scale, the communication between the peoples of that region. The very co-operation of a wide range of scholars in the project has surely been already a step in this direction, for time and again all of us were forced to reconsider our national prejudices⁶².

Este imperativo ético vencellado ao segundo sentido da dimensión social ao que antes fixen referencia, tantas veces invocado con respecto ás prácticas

⁶¹ Para exemplos desa resistencia, consúltense a título ilustrativo os resultados da enquisa realizada por Andreu van Hooft Comajuncosas acerca das diversas posibilidades de tratamento historiográfico das literaturas peninsulares en "Una historia de historias: encuesta sobre historiografía literaria", en Andreu van Hooft Comajuncosas (ed.), *Literaturas de España 1975-1998: Convergencias y divergencias*, Amsterdam: Rodopi, 1998, pp. 81-119.

⁶² Cornis-Pope e Neubauer, "General Introduction", pp. 15-16.

esixidas da Literatura Comparada, lévame a concibir esta disciplina e as súas investigacións (incluídas as historias comparadas) como un caso moi particular do que Anthony Pym denomina *interculture*, definida nos seguintes termos: “interculturality requires professionalism and secondness”⁶³. Con *professionalism* faise referencia ao feito de que unha intercultura está relacionada cun grupo profesional consagrado ás transferencias interculturais. Con *secondness* alúdese a que unha intercultura posúe unha posición xerárquica que se entende dependente das divisións primarias das culturas. A profesionalidade do grupo intercultural (por exemplo, os comparatistas comprometidos en proxectos colectivos internacionais) vese reforzada pola diversidade da procedencia individual e o seu poder deriva da súa capacidade para tratar coa complexidade dos códigos como resultado da súa formación intercultural, até o punto de que “the intercultural will tend to deploy reason in places where the monocultural would rely on trust” (Pym). Talvez sexa este aspecto –o cálculo razoado da complexidade– un bo punto de partida desde o que valorar o modelo epistemolóxico e a *situación vocacional* da teoría interliteraria como *intercultura*, algúns de cuxos desafíos intentei identificar aquí.

César Domínguez

Universidade de Santiago de Compostela

65

⁶³ Anthony Pym, “Intercultures and the Interface with Nationalist Culture”, accesíbel en <http://www.tinet.org/~apym/on-line/intercultures.html> [acceso 14 de maio de 2006].